

EPILOG

Na závěr našeho sledování pětistileté historie vzestupu a pádu velmocí v rámci mezinárodního systému se dostáváme ke shrnutí z hlediska *teorie a metodologie*, ve kterém by autor mohl čtenáře okouzlit nově vyvstalými teoriemi „války a cyklu relativní moci“,¹ „globálních válek, veřejných dluhů a dlouhého cyklu“² či „rozsahu a trvání impérií“³ a mnoha dalšími pokusy politologů⁴ dobrat se smyslu světového dění a zpravidla také jeho důsledků pro budoucnost. Avšak naším úmyslem nebylo předložit studii politologickou, byť doufáme, že kniha poskytla odborníkům, kteří se zabývají zkoumáním obecnějších modelů války a změn v mezinárodním řádu, značné množství podrobností a komentářů.

Na těchto posledních stránkách se rovněž nebudeme pokoušet definitivně shrnout naši dnešní situaci, neboť by to protiřečilo jednomu z hlavních poselství naší knihy, totiž že mezinárodní systém bývá vystaven neustálým změnám, a to nejenom těm, jež mají svůj původ v rutinních aktivitách státníků a v odlivu a přílivu politických a vojenských událostí, ale také oněm, jež bývají způsobeny hlubšími proměnami v samotných základech světové moci a až postupem času se stávají zjevnými.

Přesto však považujeme za užitečné nabídnout na závěr několik všeobecných postřehů. V naší knize jsme se pokoušeli ukázat, že mezinárodní uspořádání, bohatství a moc, stejně jako ekonomická a vojenská síla jsou vždycky pojmy relativní a jako takové by měly být i vnímány. A protože jsou relativní a protože všechny společnosti jsou náchylné ke změně, nemůže být ani mezinárodní rovnováha *nikdy* v klidu. Pokud politikové něco takového předpokládají, jsou na hlubokém omylu. Vzhledem k neuspořádané

a soutěživé povaze vztahů mezi jednotlivými státy je historie mezinárodních událostí uplynulých pěti století také historií válek nebo přinejmenším válečných příprav. Obojí spotřebovávalo prostředky, které mohly státy vynaložit na „statky“ jiné, lhostejno zda veřejné nebo soukromé. Bez ohledu na dosažený stav ekonomického a vědeckého vývoje zažila každá země debatu o tom, jaký podíl národního bohatství může být na válečné účely použit. Hovořilo se také o tom, jak nejlépe bohatství národa zvětšit, a to nejenom kvůli prospěchu, který z většího blahobytu plyne jednotlivcům, ale také kvůli poznání, že ekonomický růst, produktivita a vzkvétající finance ovlivňují relativní vyhlídky velmocí v případě mezinárodního konfliktu. Výsledky všech velkých a vleklých velmocenských válek, jimiž jsme se v naší knize zabývali, znovu a znovu skutečně potvrzují klíčový význam produktivních ekonomických sil jak během bojů samotných, tak i v období meziválečném, kdy rozdílné tempo růstu způsobuje, že se různé mocnosti stávají relativně silnějšími nebo slabšími. Výsledky velkých koaličních válek z období 1500 až 1945 potvrzují značnou měrou také posuny, k nimž v delším časovém období na ekonomické úrovni došlo. Nové územní uspořádání ustavené na konci každé z válek odráží přerozdělení moci, které nastalo v mezinárodním systému. Příchod míru však tento proces trvalých změn nikdy nezastavil a rozdílné tempo ekonomického růstu jednotlivých velmocí vždy zajistilo, že ve vzájemné souvztažnosti rostly či upadaly i nadále.

Není jisté, zda existence „rostoucích“ a „upadajících“ mocností v nestálém světovém uspořádání musí vždycky vést k válce. Většina historické literatury tvrdí, že „válka“ a „velmocenský systém“ krácejí ruku v ruce. Mackinder, jeden ze zakladatelů neomerkantilistického a geopolitického myšlení, zastával názor, že „velké války v historii... jsou přímým nebo nepřímým důsledkem nerovnoměrného růstu národů“. Ale neskončila snad platnost této definice rokem 1945? Není vyloučeno, že nástup jaderných zbraní spolu s hrozbou, že jakákoli „nukleární výměna“ povede ke vzájemné zkáze, učinil konečně přítrž zvyku reagovat na posuny ve světové velmocenské rovnováze prostřednictvím ozbrojeného konfliktu, a ponechal prostor pouze pro nepřímé, rozsahem omezené „náhražkové“ války. Současná situace však může být i důkazem toho, že vzájemná obava z jaderných zbraní pouze zajišťuje konvenční podobu případných budoucích velmocenských konfliktů, byť i tak může dojít vzhledem k moderním zbraním k obrovským krveprolitím.

Je samozřejmé, že na tyto závažné otázky nedokáže nikdo odpovédět. Ti, kdo tvrdí, že lidstvo už nebude tak pošetilé, aby se nechalo vtáhnout do další ničivé a drahé velmocenské války, by si měli vzpomenout, že podobné přesvědčení panovalo po většinu devatenáctého století. Rovněž tak kniha Normana Angella *The Great Illusion* (Velká iluze), která se stala mezinárodním bestsellerem díky tvrzení, že válka se může stát ekonomickou katastrofou jak pro vítěze, tak pro poražené, se objevila až v roce 1910, kdy evropské generální štáby už v skrytu dokončovaly své válečné plány.

Ať už je pravděpodobnost výskytu jaderných nebo konvenčních srážek mezi velkými státy jakákoli, je jasné, že dochází k důležitým proměnám mocenské rovnováhy, jež budou pokračovat pravděpodobně ještě rychleji než dosud. A navíc se odehrávají ve dvou oddělených, ale spolu provázaných rovinách ekonomické výroby a strategické síly. Pokud se trendy uplynulých dvou desetiletí nezmění (proč by se však měly měnit?), bude možno světovou politiku charakterizovat zhruba následovně:

Za první bude docházet k přesunu podílů na objemech celkové světové výroby i celkových světových výdajů na zbrojení od pěti největších center světové moci ve prospěch mnoha dalších států. Půjde však o proces postupný a pravděpodobně se k současné „pentarchii“ Spojených států, Sovětského svazu, Číny, Japonska a Evropského hospodářského společenství v blízké budoucnosti žádný další stát nepřipojí.

Za druhé se světová výrobní rovnováha mezi těmito pěti celky už začala jistými směry vychylovat: od Ruska, Spojených států a Evropského hospodářského společenství směrem k Japonsku a Číně. Tento posun ale nevede z hlediska ekonomického k *vyváženému* pětistrannému uspořádání, neboť Spojené státy a EHS oplývají zhruba stejnou produktivitou a obchodní silou (ačkoli USA získaly nesmírně tím, že se staly vojenskou velmocí); SSSR a Japonsko jsou na tom také zhruba stejně a obě disponují asi dvěma třetinami produktivní síly předchozích dvou (i když Japonsko roste rychleji); ČLR je stále o hodný kus pozadu, zato však roste rychleji ze všech.

Za třetí existuje i nadále bipolární svět v oblasti vojenské, v němž Spojené státy a Sovětský svaz oplývají prostředky ke vzájemné likvidaci a ke zničení jakékoli další země. Avšak i tato bipolarita zřejmě pozvolna ustupuje jednak na úrovni *jaderné*, a to buď proto, že jaderné zbraně jsou ze spousty důvodů nepoužitelné, nebo proto,

že Čína, Francie i Británie si vlastní nukleární arzenály vydatně doplnily. Zmenšuje se však také na úrovni *konvenční* vlivem stálého růstu čínské moci a čím dál větší jistoty, že spojení pozemních, námořních a vzdušných sil západního Německa a Francie (a snad i Británie a Itálie) se může stát nesmírně obrovskou koncentrací moci, pokud spolu uvedené státy dokážou opravdu účinně spolupracovat. Z vnitropolitických důvodů není pravděpodobné, že k tomu v nejbližší budoucnosti dojde, ale už pouhý fakt, že zde takový potenciál existuje, jen dále znejišťuje „bipolární“ uspořádání, a to přinejmenším na úrovni konvenční. Naproti tomu se dnes nikdo nedomnívá, že by se Japonsko stalo velkou vojenskou mocností. Nicméně nikoho, kdo je obeznámen se vztahem „války a změny ve světové politice“, nepřekvapí, jestliže se jednoho dne nějaké nové politické vedení v Tokiu rozhodne změnit svoji ekonomickou sílu ve vojenskou moc.

Pokud by se Japonsko opravdu rozhodlo zasahovat vojensky mnohem aktivněji do světových záležitostí, bude tomu pravděpodobně proto, že pocítí, že už nebude dále schopno hájit svoje zájmy pouze z pozice „obchodního státu“.⁶ Se zvětšenou vojenskou silou může doufat, že rozšíří moc a vliv na mezinárodní scéně více, než by to dokázalo prostředky nevojenskými. Přesto však historie uplynulých pěti století mezinárodního soupeření ukazuje, že samotná vojenská „bezpečnost“ není nikdy postačující. Může sice krátkodobě posloužit k zastrašení nebo porážce nepřátel (a to je pro většinu politických vůdců a jejich stoupenců dostatečným zadostiučiněním). Ale pokud se při sledování takových vítězství země přepříliš zeměpisně rozšíří a strategicky přepne, nebo pokud se – z hlediska méně velmocenského – rozhodne obětovat významnou část svých celkových příjmů na „ochranu“ na úkor „produktivních investic“, zažije pravděpodobně pokles své ekonomické výkonnosti, což bude mít hrozné a dlouhodobé důsledky jak na spotřební požadavky vlastních občanů, tak na její mezinárodní postavení.⁷ V této situaci se dnes nachází Sovětský svaz, Spojené státy i Británie a je příznačné, že jak Čína, tak západní Německo se snaží nadměrným investicím do vojenské sféry vyhnout, neboť se obávají, že by mohly nepříznivě ovlivnit vyhlídky jejich dlouhodobého růstu.

Tak se navracíme k rébusu, jenž se vojevůdci, ekonomové i politici pokoušejí řešit odedávna. Být totiž velmocí, tzn. státem schopným ubránit se jakémukoli jinému státu,⁸ vyžaduje vzkvétající eko-

nomickou základnu. Řečeno slovy Listovými: „Válka nebo opravdová hrozba války vyžaduje jako prvořadý národní požadavek upevnění výrobní síly...“⁹ Přesto vstup do války, nebo obětování velkého podílu „produktivní síly“ státu na výdaje spojené s „neproduktivním“ zbrojením znamená riskovat oslabení ekonomické základny země, a to především ve srovnání se státy, jež soustřeďují větší podíl národního důchodu na produktivní investice pro dlouhodobý růst.

Toto vše v plné šíři odhalili už klasikové politické ekonomie. Ti, kdo následovali doporučení Adama Smithe, tíhli k udržování výdajů na obranu na nízké úrovni, a ti, kdo sympatizovali s Listovou představou *nationalökonomie*, si přáli, aby stát disponoval silnějšími mocenskými nástroji. Všichni, kdo byli upřímní, přiznali, že se skutečně jedná o problém volby, a to velice obtížné volby.¹⁰ V ideálním případě může samozřejmě kráčet „zisk“ a „moc“ ruku v ruce. Příliš často však musí státníci čelit obvyklému rozhodování: zda mají v dobách reálného nebo domnělého nebezpečí platit za vojenskou bezpečnost, a tak posléze zatížit státní ekonomiku, nebo zda mají udržet výdaje na obranu na nízké úrovni, ale tím riskovat, že jejich vlastní zájmy mohou být ohroženy akcemi jiných států.¹¹

Současné velmoci jsou nuceny se v mezinárodním systému potýkat s dvěma problémy, jimž musely čelit všechny mocnosti dřívější: za prvé s nestejným tempem ekonomického růstu, jež způsobuje, že některé z nich se vzhledem k ostatním stávají bohatšími (a obvykle i silnějšími), a za druhé se soutěživou a čas od času i nebezpečnou zahraniční scénou, která je nutí volit mezi bezprostřednější vojenskou bezpečností a dlouhodobějším ekonomickým zajištěním. Neexistuje žádná obecně platné pravidlo, jež by politikům v dané chvíli posloužilo jako návod k jednání. Když opomenou zajistit přiměřenou vojenskou obranu, může nastat situace, že se nebudou schopni postavit nějaké nepřátelské mocnosti, pokud využije jejich slabosti. Vydají-li však na zbrojení přespříliš, nebo – což bývá běžnější – budou-li uvolňovat stále větší částky na vojenské závazky uzavřené v minulém období, pak se pravděpodobně vyčerpají, podobně jako stařec, který se pokouší pracovat nad svoje přirozené možnosti. Toto rozhodování žádný „zákon zvyšování válečných nákladů“ nezjednoduší.¹² I kdyby se podařilo zabránit tomu, aby v roce 2020 celý obrovský rozpočet na americké vzdušné síly nespokla výroba jediného letounu, použijeme-li tohoto nej-

častěji citovaného příkladu, je prudký nárůst cen moderní zbrojní výroby nebezpečným trendem pro všechny vlády i jejich daňové poplatníky.

Každé z dnešních velmocí – Spojeným státům, Sovětskému svazu, Číně, Japonsku a (zřejmě) ani EHS – nezbyvá než se potýkat se staronovými problémy vzestupu a pádu, s měnícím se tempem růstu výroby, s technickými vymoženostmi, se změnami na mezinárodní scéně, s prudkým nárůstem cen zbraní a proměnami mocenské rovnováhy. Tyto pochody nedokáže kontrolovat ani stát, ani jednotlivec. Abychom parafrázovali slavný výrok Bismarckův, všechny tyto mocnosti jsou unášeny „proudem Času“, který nemohou „ani stvořit, ani řídit“, ale kterým mohou „proplouvat s větším nebo menším umem a zkušeností“.¹³ Jak při této plavbě obstojí, záleží do značné míry na moudrosti vlád ve Washingtonu, v Moskvě, Tokiu, Pekingu a v různých evropských metropolích. Shora uvedené analýzy se pokusily ukázat, jaké vyhlídky se před jednotlivými mocnostmi mohou otevřít, a v důsledku toho i před celým velmocenským systémem. Ale stejně strašně záleží na „umu a zkušenosti“, se kterými se velmoci pokoušejí proplout „proudem Času“.

 OBSAH

Poděkování	5
Úvod	7
Strategie a ekonomika v předindustriálním světě	19
1. Vzestup západního světa	21
<i>Mingovská Čína</i>	23
<i>Muslimský svět</i>	27
<i>Dva outsideri – Japonsko a Rusko</i>	33
<i>„Evropský zázrak“</i>	36
2. Velmocenské aspirace habsburského domu v letech 1519–1659	53
<i>Význam těchto válek a jejich chronologie</i>	54
<i>Síla a slabiny habsburského bloku</i>	64
<i>Mezinárodní srovnání</i>	81
<i>Válka, peníze a národní státy</i>	97
3. Peníze, poloha a vítězové válek v letech 1660–1815	102
<i>„Finanční revoluce“</i>	105
<i>Geopolitika</i>	117
<i>Vítězové válek v období 1660–1763</i>	133
<i>Vítězové válek v letech 1763–1815</i>	150
Strategie a ekonomika v průmyslové éře	181
4. Industrializace a posuvy světové rovnováhy v letech 1815–1885	183
<i>Zánik mimoevropského světa</i>	188
<i>Británie hegemonem?</i>	192
<i>„Prostřední mocnosti“</i>	202
<i>Krymská válka a rozklad ruské moci</i>	214

<i>Spojené státy a občanská válka</i>	223
<i>Války za německé sjednocení</i>	229
<i>Závěry</i>	239
5. Počátek bipolárního světa a krize „prostředních“ mocností:	
První období v letech 1885–1918	242
<i>Posuny světové rovnováhy</i>	246
<i>Postavení velmocí v období 1885–1914</i>	251
<i>Aliance a směřování k válce v období 1890–1914</i>	307
<i>Totální válka a mocenská rovnováha v letech 1914–1918</i> ..	316
6. Počátek bipolárního světa a krize „prostředních mocností“:	
Druhé období v letech 1919–1942	337
<i>Poválečné mezinárodní uspořádání</i>	337
<i>Vyzývatelé</i>	356
<i>Nastupující supervelmoci</i>	390
<i>Nárůst krize v období 1931–1942</i>	406
Strategie a ekonomika dnes a zítra	419
7. Trvání a proměny bipolárního světa v období 1943–1980 ..	421
<i>„Správné používání převahy“</i>	421
<i>Nové strategické uspořádání</i>	433
<i>Studená válka a rozvojové země</i>	452
<i>Štěpení bipolárního světa</i>	478
<i>Měnící se ekonomická rovnováha v období 1950–1980</i>	500
8. Cesta do jednadvacátého století	529
<i>Historie a dohady</i>	529
<i>Čínské hledání rovnováhy</i>	539
<i>Japonské dilema</i>	553
<i>Evropské hospodářské společenství a jeho možnosti</i> <i>a problémy</i>	569
<i>Sovětský svaz a jeho „protiklady“</i>	590
<i>Spojené státy: Problém relativního úpadku mocnosti číslo</i> <i>jedna</i>	620
Epilog	646
Dodatky	653
Poznámky	653
Literatura	743
Seznam tabulek	787
Seznam grafů	788
Seznam map	788
Rejstřík	791

Paul Kennedy Vzestup a pád velmocí

Z anglického originálu *The Rise and Fall of the Great Powers
Economic Change and Military Conflict from 1500 to 2000*
přeložil Miloslav Korbělík

Na vazbě použito mapy W. J. Blaeu: *Amerika – NOVA TOTIUS TERRARUM ORBIS
GEOGRAPHICA AC HYDROGRAPHICA TABULA*
Obálku navrhla Šárka Křiváková
Graficky upravil Michal Houba
V roce 1996 vydalo NLN, s. r. o.,
Nakladatelství Lidové noviny,
Jana Masaryka 56, Praha 2
Odpovědná redaktorka Eva Lorencová
Sazba Svoboda, grafické závody, a. s.
Vytiskla tiskárna EKON Jihlava
Doporučená cena včetně DPH 320 Kč
Doporučená cena bez DPH 304,80 Kč

SMIDINGEROVA KNIHOVNA
STRAKONICE
PSČ 386 11 tel. 220 38